

„LEONARDO DA VINCI. OBLICZA GENIUSZA”. WYSTAWA W BIBLIOTECE NARODOWEJ I PAŁACU ALHAJAS W MADRYCIE

„Leonardo da Vinci. Oblicza geniusza” (hiszp. *Leonardo da Vinci. Los rostros del genio*) to międzynarodowa wystawa, którą w stolicy Hiszpanii upamiętniono 500. rocznicę śmierci Leonarda da Vinci, włoskiego malarza, wynalazcy i wizjonera doby renesansu². Ekspozycję zorganizowano w dwóch miejscach Madrytu: w siedzibie Biblioteki Narodowej, w tak zwanym Pałacu Bibliotek i Muzeów Narodowych przy Paseo de Recoletos oraz w Pałacu Alhajas przy Plaza de San Martín. Wizyta w księżnicy³ stała się przyczynkiem do obejrzenia całości ekspozycji.

Biblioteka Narodowa, współgospodarz projektu, otworzyła dla szerokiej publiczności przestrzeń wystawienniczą wcześniej dostępną tylko dla naukowców. Kuratorem ekspozycji była Elisa Ruiz García, emerytowana profesor paleografii Uniwersytetu Complutense oraz znawczyni życia i dzieła włoskiego geniusza. Zaproponowana przez nią wizja podróży przez życie Leonarda da Vinci skoncentrowała się wokół rękopisów mistrza – eksperymentatora, inżyniera, wynalazcy i artysty. W centrum uwagi znalazły się tzw. *Kodeksy Madryckie I i II*, czyli zbiory pism i notatek sporządzonych przez Leonarda na przełomie XV i XVI stulecia; odnaleziono je w archiwach Biblioteki Narodowej Hiszpanii w 1964 r.

Rękopisy – pierwotnie w posiadaniu Francesco Melzi, ucznia Leonarda – dotarły do Hiszpanii poprzez tokańskiego mistrza Pompeo Leoni, oficjal-

¹ Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

² Wystawa była czynna od 29 listopada 2018 r. do 19 maja 2019 r.

³ Biblioteka Narodowa w Madrycie jest największą księżnicą Hiszpanii i jedną z największych na świecie. Jako centralna biblioteka kraju przede wszystkim gromadzi, opracowuje, przechowuje i rozpowszechnia dziedzictwo kulturowe Hiszpanii. W ciągu 300 lat istnienia zgromadziła około 30 milionów publikacji wydawanych na terytorium kraju: książek, czasopism, map, grafik, rysunków, partytur i broszur, ale także wiele cennych dokumentów pochodzących z byłych kolonii oraz pozyskanych z zagranicy. Misją biblioteki jest zarówno zaspokajanie wymagań społeczności naukowej, jak też rozpowszechnianie hiszpańskiego dziedzictwa poprzez działalność informacyjną, usługową, muzealną oraz bogaty program wydarzeń kulturalnych.

II. 1 i 2. Fragmenty ekspozycji w Bibliotece Narodowej. Fot. M. Kycler

nego rzeźbiarza króla Hiszpanii Filipa II; w 1608 r. przeszły w ręce Juana de Espina, później zostały przeniesione do Biblioteki Klasztornej Escorial, a następnie do Biblioteki Królewskiej (1712), gdzie „zaginięły” na 150 lat.

Kodeks Madrycki I (Mss. 8937), czyli *Traktat statyczny i mechaniczny* powstał w roku 1490. Na 384 stronach Leonardo zawarł głównie rysunki z dziedziny mechaniki, zaś notatki i opisy umieścił obok, w nagłówkach grafik. W opinii badaczy układ materiałów sugeruje, że dokument ten miał być wstępem do większego dzieła lub mógł być przeznaczony do druku. *Kodeks Madrycki II* (Mss. 8936), czyli *Traktat fortyfikacyjny, statyka i geometria* powstał w latach 1503-1504. Rękopis liczy 316 stron, na których da Vinci nakreślił różnorodne tematycznie szkice i rysunki, m.in. kolorowe mapy Toskanii, rzeki Arno, kwadraturę koła, lot ptaków, ruch fal, projekty i dokumentację związaną z odlewem pomnika konnego Francesco Sforzy. Fragmenty tego dzieła, wyselekcjonowane przez Francesco Melzi w roku 1530, zostały zamieszczone również w *Kodeksie Urbianus*, w ustępie *Traktatu o malarstwie*. Warto wspomnieć, że w latach 2010-2011 Biblioteka Narodowa Hiszpanii przeprowadziła dogłębne studia kodykologiczne obu rękopisów Leonarda i poddała je starannej renowacji.

Zawartość *Kodeksów* w zestawieniu z rekonstrukcjami zaprojektowanych i opisanych w nich maszyn unaoczniła gościom Biblioteki Narodowej wszechstronny talent, perfekcjonizm i kreatywność Leonardo prowadzące do uzyskania oryginalnych rozwiązań oraz wpływ, jaki wywarły one na rozwój nowożytnej inżynierii, mechaniki, hydrauliki i sztuki.

Zasadnicza i komercyjna część ekspozycji „Leonardo da Vinci. Oblicza geniusza” została zlokalizowana w Pałacu Alhajas. Jej kuratorem był Christian Gálvez, jeden z najwybitniejszych ekspertów w dziedzinie twórczości i osoby Leonarda. W międzynarodowym projekcie udział wzięli także genetycy, historycy, archeolodzy i inni specjaliści z Francji, Włoch i Anglii, którzy postawili sobie za cel odkrycie tajemnic wielkiego geniusza w 500 lat od jego śmierci. Jak zapowiedzieli w prospekcie wystawy: „Znany autor *Giocondy* po raz kolejny nas zaskakuje i pokazuje, że siła jego pracy wykracza poza granice przestrzeni i czasu. Przyjdź i rozkoszuj się dziełami najbardziej znanego malarza, anatoma, architekta, paleontologa, artysty, botanika, naukowca, pisarza, rzeźbiarza, filozofa, inżyniera, wynalazcy, muzyka, poety i urbanisty. [...] Historia Leonarda jest właściwie odyseją, tragedią człowieka zmęczonego malarstwem, słynącego na ziemiach włoskich z nieukończonych zamówień i odrzuconego z powodu jego krytycznego i badawczego ducha. Zagadkowa postać, która nie uległa żadnemu dogmatowi, a jednocześnie niczym kameleon zmieniała swoje ideały w poszukiwaniu wdzięczności i uznania, które nigdy nie nadeszły. [...] Nie jest łatwo oddzielić nimb geniuszu, którym otoczyliśmy jego postać na przestrzeni wieków [...] od wizerunku człowieka śmiertelnego, z krwi i kości, z sukcesami i błędami, towarzyszącymi mu zwycięstwami i porażkami. Człowieka, który żył i przeżył. Człowieka”.

II. 3 i 4. Fragmenty ekspozycji w Pałacu Alhajas (parter). Fot. M. Kycler

Pierwszy fragment ekspozycji – „Człowiek renesansu” – to biografia Leonarda pokazana poprzez pryzmat sylwetek osób, z którymi los stykał go w znaczących momentach życia. Utrwalone w czasie portrety przedstawiają głównie artystów i mecenasów, ale też przyjaciół i powierników, którzy odcisnęli ślad na twórczości i badaniach mistrza.

Zachowane dzięki Francisco Melzi’emu odręczne szkice i notatki Leonarda, sporządzone charakterystycznym lustrzanym pismem, wypełniły kolejną część wystawy pt. „Rękopisy: uniwersalne dziedzictwo”. Zwiedzającym umożliwiono wgląd w faksymile kodeksów i manuskryptów mistrza, które dotrwały do naszych czasów. Były to wspomniane już *Kodeksy Madryckie I i II*, a także *Kodeks Arundel*, *Kodeks Atlantycki*, *Kodeks Forster*, *Kodeks Leicester*, *Kodeks Huygenowski*, *Kodeks Trivulziów*, *Kodeksy Ashburnham* oraz *Manuskrypty paryskie*. Uwagę zwracały charakterystyczne egzemplarze z dobrze zachowanymi welinowymi oprawami, z kłapką zapinaną na kołeczek i pętelkę.

Większość spośród eksponowanych szkiców to obliczenia, studia i projekty techniczne różnego rodzaju dźwigni, wsporników, korb i mechanizmów zębatkowych, a także innowacyjnych maszyn i urządzeń. Łączy je wspólna cecha – badanie wszelkich zjawisk natury oraz dążenie do zrozumienia zasady, która łączy rozwiązanie zagadki świata. Twórcy wystawy dołożyli starań, aby część z wynalazków „ożywić” poprzez zamontowanie instalacji audio-

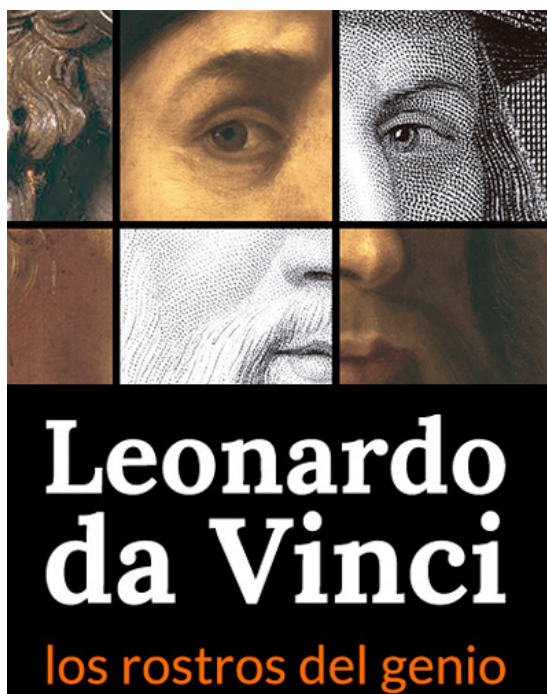
II. 5. *Kodeks Trivulziów* (ze zbiorów: Biblioteca Trivulziana, Mediolan). Fot. M. Kycler

II. 6. Kodeks Ashburnham (ze zbiorów: Institute de France, Paryż). Fot. M. Kycler

II. 7. Lotnia, helikopter i spadochron według projektu Leonarda. Fot. M. Kycler

II. 8. Plakat wystawy. Źródło: <https://www.elcor-teingles.es/entradas/cultura/entradas-leonardo-da-vinci-los-rostros-del-genio-madrid-0000086si0000086RV0000085Ff/>

wizualnych, urządzeń do rzeczywistości wirtualnej i rozszerzonej oraz pokazać realistyczne rekonstrukcje wybranych maszyn wojennych i latających.

Obejrzenie filmowej wariacji na temat kompozycji, walorów artystycznych i przesłania ideowego *Ostatniej wieczerzy*, jednego z najsłynniejszych fresków Leonarda znajdującego się w refektarzu klasztoru dominikanów przy kościele Santa Maria delle Grazie w Mediolanie, umożliwiła oryginalna instalacja audiowizualna w przyziemiu budynku.

Tam również zlokalizowano kolejny fragment ekspozycji zatytułowany „Zwierciadło duszy”. Przestrzeń wystawiennicza została tak skomponowana, aby publiczność mogła podziwiać Leonarda nie tylko jako genialnego rysownika, ale też anatoma. Poziome gabloty wypełniły przede wszystkim prace z *Manuskryptów anatomicznych*. Prowadzone przez Leonarda badania budowy człowieka zaowocowały precyzyjnymi szkicami struktur anatomicznych ludzkiej czaszki, systemu ścięgien i mięśni, układu krwionośnego, oddechowego oraz płodu w łonie matki. Ich uzupełnieniem było studium proporcji ludzkiego ciała – *Człowiek witruwiański*, szkice elementów do malowidła *Bitwa pod Anghiari* oraz szkice i studia do portretów.

Ekspozycje zgromadzone w ostatniej sali „Leonardo da Vinci. Twarzą w twarz” stanowiły przegląd materiałów i źródeł ikonograficznych poświęconych florenckiemu mistrzowi. Jako nośnik informacji wizualnej, ale przede wszystkim informacji źródłowej, niezbędnej do analiz historycznych prowadziły do oryginalnego dzieła wieńczącego wystawę – *Tavola Lucana*. Tajemniczy portret mężczyzny z końca XV lub początku XVI w. odkryty przez historyka Nicolę Barbatellego w 2009 r. przypomina portret Leonarda da Vinci autorstwa Cristofano dell’Altissimo w Galerii Uffizi i grawerunek opracowanego przez Raffaello Sanzio Morghena w XIX wieku. Czy można go przypisać Leonardowi?